

Nummer
12

Internettet og den demokratiske
offentlighed

Af Henrik Kaare Nielsen

Center for Digital Æstetik-forskning

Digital

SKRIFTSERIE

Center for Digital Æstetik-forskning

Nr. 12 – 2006

Henrik Kaare Nielsen
Internettet og den demokratiske offentlighed

Udgiver: Center for Digital Æstetik-forskning
IT-Parken Helsingforsgade 14, DK-8200 Århus N
e-mail info@digital-aestetik.dk • www.digital-aestetik.dk

Tryk: Reprocenteret, Det Naturvidenskabelige Fakultet, Aarhus Universitet

Copyright © 2006 Center for Digital Æstetik-forskning og forfatteren.

ISBN 87-91810-03-5

De enkelte numre kan rekvireres ved henvendelse til Center for Digital Æstetik-forskning, så længe oplaget rækker. Skriftserien forlægger også i en elektronisk udgave, der kan hentes på centerets hjemmeside.

I serien er foreløbig udgivet følgende titler:

1. Kim Cascone: *Laptop Music – counterfeiting aura in the age of infinite reproduction.*
2. Pia Wirnfeldt: *Netkunsten og sidemetajoren - transparensforestillinger og kritiske kunstneriske potentialer.*
3. Anne Sophie Warberg Løssing: *Internettet som udstillingsramme.*
4. Søren Pold: *Genrer i digital kunst*
5. Morten Breinbjerg: *Emergens – om tilsynekomstens æstetik*
6. Falk Heinrich: *Kunst som transiente kommunikationssystemer*
7. Lone Koefoed Hansen & Jacob Wamberg: *Interface eller interlace?*
8. Lars Kiel Bertelsen: *Vindue, spejl, skærm – transparensmetaforik i 'nye medier'*
9. Henrik Kaare Nielsen & Søren Pold: *Kulturkamp.com – mellem åbne værker og intellektuel ejendomsret*
10. Bodil Marie Thomsen: *Real-time interface – om tidslig simultanitet, rumlig transmission og haptiske billeder*
11. Morten Breinbjerg: *Musikkens interfaces*
12. Henrik Kaare Nielsen: *Internettet og den demokratiske offentlighed*

INTERNETTET OG DEN DEMOKRATISKE OFFENTLIGHED

Det forekommer indlysende, at Internettet byder på omfattende, nye muligheder for politisk deltagelse og etablering af demokratisk offentlighed, og disse mediale potentialer er da også i de senere år søgt belyst i en mangfoldighed af teoretiske og empiriske analyser.

Diskussionen af forholdet mellem Internettet og demokratiet er imidlertid præget af mange uklarheder, kortslutninger og dækningsløse generaliseringer. Under overskriften "We are the Web" fremskriver Kevin Kelly f.eks. en triumferende fortælling om Internettet som en kulturel revolution, der indstifter en ny form for deltagelse, et "participatory democracy" baseret på "sharing". Men "deltagelse" betyder i Kellys konstruktion i realiteten *al* menigmands net-aktivitet, og det "vi", han lancerer som en altomfattende, kollektiv aktør i harmoni med sig selv, og som han suggestivt gør til subjekt i en "bottom-up take-over", dækker på denne måde over individer og grupper med vidt forskellige interesser samt handlinger i regi af de indbyrdes helt forskellige roller som henholdsvis markedsaktør, bruger af offentlige serviceydelser og kritisk reflekterende samfundsborger.¹

På lignende vis kalder Tor Nørretranders optimistisk Internettets usorterede informationsoverflod for "det radikale informa-

¹ Kevin Kelly: "We are the Web" in *Wired Magazine*, August 2005. Optimismen holdes bl.a. oppe af en udokumenteret påstand om, at kun 40% af nettet er kommercielt. Kelly indskriver endvidere denne succeshistorie i en vidtløftig vision om integrationen af menneske og maskine i et neuralt netværk, hvor nettets link-krydsreferencer i analogi til hjernens funktionsmåde vil konstituere "globale neuronforbindelser" og muliggøre overgribende, kollektive læreprocesser i teknologiens regi.

tionsdemokrati”.² Denne generaliserende optimisme på demokratiets vegne må imidlertid karakteriseres som ukvalificeret, for så vidt som den frie adgang til information ikke i sig selv er nogen garanti for, at informationerne bliver produceret, distribueret og brugt i demokratiets tjeneste. Internettet tjener også som boltrepads for nynazister og andre antidemokratiske elementer, for hvem nettets karakter af ureguleret markedsplads for informationer netop byder på muligheden for efter forgodtbefindende at kolportere løgnagtig information, som på grund af fraværet af en kritisk offentligheds vurderings- og selektionsmekanismer principielt opbærer samme status som al anden information på nettet.

At sætte fri adgang til information lig med demokrati er i videre samfundsmæssig forstand udtryk for en udbredt tendens til at forveksle markedslogik med samfundsmæssigt reflekteret handling: forestillingen om, at individet har frit valg på alle hylder, kommer til at repræsentere demokratiets fuldbyrdelse. Demokrati drejer sig imidlertid ikke om det selvcentrerede individs monologiske udlevelse af sine private, umiddelbare lyster. Demokrati drejer sig om den politiske organisering af de samfundsmæssige relationer, altså af de indbyrdes konflikter og den gensidige afhængighed og forpligtethed, som kendetegner moderne individers samfundsmæssige eksistensvilkår, og en demokratisk løsning af denne organiseringsopgave forudsætter kritisk refleksion og dialogisk, offentlig udveksling som dominerende interaktionsprincip. En central implikation i demokrati er med andre ord individernes principielle beredskab til at reflektere deres private særinteresser, personlige præferencer og uforgribelige meninger i forhold til hensynet til samfundets almene vel – og dermed til at modificere eller give køb på den umiddelbare egeninteresse, hvis hensynet til over-

² Tor Nørretranders: *Stedet som ikke er*. Kbh. 1997, s. 141.

individuelle interesser i debatten erfares som overbevisende og tungerevejende.

I debatten om de nye mediers demokratiske potentialer gør der sig en række forskellige positioner gældende – lige fra den populistiske, ‘trykknappedemokratiske’, som forstår den private borgers umiddelbare, monologiske meningstilkendegivelse som demokratiets højeste form, over den klassiske, indirekte demokrati-forståelse med udgangspunkt i kompromisorienteret, institutionel repræsentation af særinteresser, til den deltagelses- og offentlighedsorienterede, ”deliberative” demokratimodel,³ som sammenknytter en engageret, decentral politisk aktivitet med en åben, parlamentsorienteret offentlig debat. Og alt efter, hvilken demokrati-forståelse man henholder sig til, har Internettet helt forskellige potentialer.⁴ Tilsvarende vil det være afgørende for, hvilke perspektiver man kan se i Internettet som politisk praksisrum, om man henholder sig til en strengt institutionel politikforståelse, eller om man tænker politik bredere, som en dimension i social handlen som sådan – og i sidstnævnte tilfælde, om man skelner kvalitativt mellem en privat, monologisk og en offentlig, dialogisk selvforståelse hos aktørerne.

Nærværende fremstillings erkendelsesinteresse vil primært rette sig mod potentialer og problemer ved de nye medier i forhold til et deliberativt demokratiseringsperspektiv.⁵ Dette perspektiv indebærer, at hvis de nye medier som sådanne skal være interessante i demokratisk øjemed, skal de kunne bruges til andet og mere end den konsumentorienterede model med online-afstemninger

³ Se f.eks. Jürgen Habermas: *Faktizität und Geltung*, Frankfurt am Main 1992

⁴ Se også Benjamin Barber: ”The New Telecommunications Technology: Endless Frontier or the End of Democracy?” in R.G. Noll & M.E. Price (red.): *A Communications Cornucopia*, Washington 1998.

⁵ Se også Barry N. Hague & Brian D. Loader (red.): *Digital Democracy*, London 1999.

og den klientorienterede version med blot forbedret information til borgerne fra myndighederne – de skal åbne bedre muligheder for aktiv deltagelse, offentlig interaktion og kritisk opinionsdannelse.⁶ Her er det ikke mindst muligheden for via Internettet at etablere decentrale dialogfora, der repræsenterer den nye kvalitet ved de digitale medier. I modsætning til de traditionelle massemedier, som (selv når de ifører sig interaktivitetens gevandter) fungerer efter det centraliserede 'one to many'-princip, rummer de nye medier 'many to many capabilities', som kan åbne for nye deltagelsesformer, myndiggørelsesprocesser og decentral udvikling af kulturelle og demokratiske kompetencer.

Det danske, etablerede politiske systems visioner med hensyn til de nye mediers demokratiske potentialer indskrænker sig imidlertid til "nye adgangsveje og kommunikationsformer mellem borgere og politikere. IT kan bruges til at skabe åbenhed i det politiske system og en ny nærhed mellem borgere og politikere."⁷ Det er således en udvidet og forbedret version af det hidtidige myndigheds- og parlamentscentrerede politiske kommunikationsmønster, man forventer sig af den nye teknologi. Der er da heller ingen tvivl om, at disse potentialer er til stede: det politiske og administrative apparat kan distribuere informationer langt hurtigere, billigere og mere effektivt, og borgerne kan skaffe sig hurtigere og nemmere adgang hertil, ligesom de får et bedre overblik og flere valgmuligheder med hensyn til offentlige servicetilbud, samt muligheden for online-kommunikation med politikere og embedsmænd.⁸

⁶ Se også Mark Poster: *Cyber Democracy: Internet and the Public Sphere*, University of California, Irvine 1995.

⁷ Forskningsministeriet: *Det digitale Danmark – omstilling til netværkssamfundet*, Kbh. 1999, s. 79.

⁸ Disse muligheder benyttes imidlertid kun i meget ringe grad. Således havde 94% af de danske netbrugere i 2001 aldrig benyttet muligheden for at diskutere med politikere via e-mail; jf. Jens Hoff (red.): *Danmark som informations-samfund*. Århus 2004, s. 274.

Men der er som nævnt blot tale om udvidelse og acceleration af de eksisterende kommunikationsformer, som er kendetegnet ved, at de i kraft af en ubrudt 'top-down'-relation placerer borgerne i en klientrolle i forhold til det politiske og administrative system.⁹ Det er fortsat politikere og embedsmænd, der sætter dagsordenen, og demokratisk deltagelse vil i denne forstand sige, at borgerne giver respons på de institutionelle aktørers praksis – nu også online. De demokratiske potentialer i Internettet identificeres altså her med en højnet 'bruger'-deltagelse, hvorimod mulige perspektiver for en udvidet samfundsborgerdeltagelse og decentral politisk kommunikation mellem borgere end ikke reflekteres.

Det er ikke kun i den teoretiske og principielle debat om Internettet og det politiske demokrati, at definitionerne forekommer uklare. Også i *empirisk* forstand er det vanskeligt at skabe sig et præcist billede af aktiviteten på Internettet og den politiske deltagelses andel heraf: dels findes der ikke et centralt udsigtspunkt, hvorfra nettet som helhed kan overskues, dels betjener de foreliggende undersøgelser og vurderinger sig af uegale koncepter og afgrænsninger.

Eksempelvis opererer mange undersøgelser af netaktiviteten ikke med aktivitetskategorien 'politisk deltagelse', men lægger den ind under andre kategorier som 'søge nyheder' eller 'deltagelse i online communities'. Netaktiviteten 'søge nyheder' dækker imidlertid et bredt spektrum af emner fra diverse politiske spørgsmål over celebrity-sladder og sportsbegivenheder til vejrudsigter, og undersøgelserne angiver ikke den politiske interesses andel

⁹ Ifølge Jens Hoff (*ibid.* s. 341) har Folketinget, enkelte ministerier samt enkelte kommuner forsøgt at bruge IT til at skabe nye kommunikationsformer i forhold til borgerne. Effekten har dog hidtil været beskedent, bl.a. på grund af institutionel træghed, og mulighederne for en forbedret kommunikation er således ikke blevet udnyttet.

heraf. Hertil kommer, at hele 89% af den amerikanske nyhedssøgende aktivitet på nettet i 2004 rettede sig mod de etablerede massemediers hjemmesider: man læste med andre ord avis eller checkede fjernsynsstationernes nyheder på nettet.¹⁰ Søgningen til alternative medier og til egentlige interaktive fora er derimod relativt lav. Eksempelvis er det i USA indtil videre kun i forbindelse med den hårdt tilspidsede valgkamp mellem Bush og Kerry i 2004, at antallet af personer, som ”join political discussions and chat groups”, har kunnet snige sig op over 5 millioner – ud af en befolkning på over 270 millioner.¹¹

Tilsvarende dækker kategorien ’online communities’ opkoblede fællesskaber af en hvilken som helst art: arbejdsfællesskaber, hobbyfællesskaber, livsstils- og konsumfællesskaber, religiøse fællesskaber – og altså politiske fællesskaber af forskellig slags fra parlamentsorienteret partipolitik til decentral, udenomsparlamentarisk aktivitet. Endvidere forbliver det uklart, hvilket demokratibegreb der ligger til grund for undersøgelserne, men det kan give et fingerpeg, at man som nyhedssøgende generelt italesættes som ’news consumer’, ikke som ’participating citizen’.

Disse fundamentale uklarheder til trods kan de foreliggende survey-undersøgelser af netaktiviteten give et indtryk af dennes tyngdepunkter. En relativt ny, international undersøgelse viser, at brug af Internettet kun i ringe omfang fører til kontakt mellem mennesker, som deler politiske interesser, samt at brugernes forventninger om større politisk indsigt og indflydelse via nettet generelt er lave.¹² Det er imidlertid væsentligt at være opmærksom

¹⁰ Jf. PEW Internet Project: *The Mainstreaming of Online Life. Trends 2005* <http://www.pewinternet.org> (5.12.2005).

¹¹ Jf. PEW Internet & American Life Project: *Campaign 2004* <http://www.pewinternet.org> (5.12.2005).

¹² Jf. Harlan Lebo & Stuart Wolpert: “World Internet Project”, *UCLA News*, January 14, 2004.

på, at der gør sig store nationale og politisk-kulturelle forskelle gældende med hensyn til både udbredelsen af netadgang og brugen af nettet mellem på den ene side Nordamerika og Nordvesteuropa som de stærkest opkoblede samfund og på den anden side de syd-europæiske, asiatiske, latinamerikanske og afrikanske lande med langt lavere frekvens af netadgang og -deltagelse. Generaliserende karakteristikker af den internationale netbrug vil med andre ord tendere til at tilsløre kvalitative forskelle.¹³

Der er dog tale om vidtgående overensstemmelse på de store linier imellem amerikanske, britiske og danske undersøgelser: Internettet bruges i disse lande først og fremmest til aktiviteter som e-mailkorrespondance, underholdning (især surfing for sjov, online-spil, sport og downloading af musik), handel, online banking, besøg af offentlige myndigheders hjemmesider, samt til informationssøgning som i traditionelle medier.¹⁴ Af e-mailkommunikationen, som stadig er den helt dominerende aktivitet på nettet, er det endvidere kun 1,9%, der relaterer sig til politiske spørgsmål, og for surf-aktivitetens vedkommende er der tale om 1,5% politisk indhold.¹⁵

¹³ Jf. Niels Ole Finnemann: "The cultural grammar of the internet" in Klaus Bruhn Jensen (red.): *Interface://Culture*, Frederiksberg 2005.

¹⁴ Som det sammenfattes i en amerikansk undersøgelse: "The Internet today is a giant public library with a decidedly commercial tilt" in Norman H. Nie & Lutz Erbring: *Internet and Society*, Stanford Institute for the Quantitative Study of Society, February 17, 2000. Se også Mary Madden: *America's Online Pursuits*, PEW internet & American Life Project, dec. 2003 <http://www.pewinternet.org> (5.12.2005). Ligeledes John B. Horrigan & Lee Rainie: *Counting on the Internet*, PEW & American Life Project, dec. 2002 <http://pewinternet.org> (5.12.2005). Se endvidere det korresponderende britiske talmateriale hos William H. Dutton m.fl.: *The Internet in Britain*, The Oxford Internet Survey, May 2005, samt det danske materiale hos Jens Hoff: *op. cit.*

¹⁵ Jf. Norman H. Nie: *How do Americans Use the Internet in Their Daily Lives?* Stanford Center for the Quantitative Study of Society, nov. 2005.

Det fremgår endvidere samstemmende af undersøgelserne, at internetaktiviteten i høj grad er hverdagsintegreret: den altovervejende del af netkommunikationen foregår mellem kolleger, venner, naboer og familiemedlemmer. I den sidstnævnte amerikanske undersøgelse angiver 20% af brugerne ganske vist, at de har kommunikeret med personer, de aldrig har mødt, men disse interaktioner har ved nærmere eftersyn hovedsagelig forretningsmæssig karakter. Samme undersøgelse registrerer aktiviteten i online communities til 4,7% af den samlede brug af nettet, men som nævnt dækker denne betegnelse over fællesskaber af en hvilken som helst art.¹⁶ Alt i alt peger det på, at netaktivitetens element af almen, offentlig interaktion mellem samfundsborgere er begrænset.

Weblogs (eller 'blogs') har i de seneste år tiltrukket sig en del opmærksomhed som en ny, netbaseret offentlighedstype, som kunne danne udgangspunkt for en mere aktiv politisk deltagelse 'nedefra' – dels i form af decentral debat mellem samfundsborgere, dels i form af enkeltsagsorienteret pres på etablerede nyhedsmedier, politikere og kommercielle aktører. Fænomenet omfatter imidlertid en mangfoldighed af forskellige indhold fra et stærkt engagement i politiske spørgsmål til kundgørelse af privat lomme-filosofi – og at dømme efter det aktuelle udbud (marts 2006) på www.blogbot.dk og www.spontek.dk/webblogliste.htm er den sidstnævnte aktivitetstype den absolut dominerende blandt danske blogs. Hertil kommer, at de foreliggende undersøgelser tegner indbyrdes modstridende billeder af 'blogosfærens' andel af netaktiviteten: en kilde opgør blogs til at udgøre 0,03% af Google's indekserede indhold på nettet og anslår, at der i 2004 fandtes 2,5 millioner aktive blogs i USA.¹⁷ En anden undersøgelse taler på

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Richard Kahn & Douglas Kellner: "Oppositional Politics and the Internet" in Durham & Kellner (red.): *Media and Cultural Studies*, Revised version, Oxford 2006.

samme tidspunkt om 8 millioner amerikanske blogs (idet der dog ikke skelnes mellem aktive og passive) og opgør den andel af netbrugere, som læste *politiske* blogs under præsidentvalgkampen i 2004 til 9% (4% regelmæssigt, 5% af og til).¹⁸ Omvendt når en nyere undersøgelse frem til, at kun 3% af de amerikanske Internetbrugere læser blogs – politiske såvel som øvrige.¹⁹ Selvom blogfænomenet således indtil videre har et relativt begrænset omfang og indholdsmæssigt stritter i alle retninger, er der ikke desto mindre tale om en aktivitetstype, som betjener sig af Internettets særlige mediale muligheder, og som derfor forbliver interessant for en diskussion af nettets muligheder i et demokratisk offentlighedsperspektiv.

Survey-undersøgelserne tegner alt i alt et uklart billede af den politiske netaktivitets karakter og omfang, og de udgør derfor et helt utilstrækkeligt grundlag for at vurdere dens principielle status i et demokratisk offentlighedsperspektiv. De følgende sonderinger vil i en teoretisk diskurs forsøge at komme nærmere en bestemmelse af Internettets potentialer og risici med hensyn til udviklingen af deliberative demokratiseringsprocesser. Først vil der dog blive redegjort for nogle overordnede, samfundsmæssige ramme-faktorer, som medieudviklingen og forholdet mellem medier og demokratiske processer er indlejret i, og som forekommer stærkt underbelyste i diskussionen om de digitale medier. Udviklingsperspektiverne for Internettet og den demokratiske offentlighed skulle gerne kunne vurderes mere kvalificeret på denne bredere baggrund.

¹⁸ Lee Rainie: *The State of Blogging*, PEW Internet & American Life Project, jan. 2005 <http://www.pewinternet.org> (5.12.2005).

¹⁹ PEW Internet & American Life Project, September 2005 tracking survey, <http://www.pewinternet.org> (5.12.2005).

TEKNOLOGIUDVIKLING OG SOCIALE KAMPE

I forhold til senhalvfemserne, hvor 'hypen' omkring de nye medier var på sit højeste og forlenede disse med magiske forløser-egenskaber for grandiose fremtidsforventninger af såvel utopisk som dystopisk karakter, forekommer diskurserne omkring Internettet og de digitale medier i dag at være ganske pragmatiske og jordnære. Baggrunden for dette skift skal dels søges i den hastigt fremadskridende integration af disse medier i alskens hverdagslige gøremål,²⁰ hvilket har nedslidt nyhedens fascinationskraft, dels i den kraftige nedjustering af 'hypens' højtflyvende forventninger til Internettets økonomiske muligheder, som dot.com-boblens bristen i 2000 afstedkom.

Men selvom der således i dag generelt kan noteres en højere grad af nøgternhed i diskurserne omkring de nye medier, gør der sig dog fortsat prominente positioner gældende, som på mere eller mindre vidtløftig vis udstyrer medieteknologien med en egen, iboende dynamik og udviklingsretning. Dette gælder f.eks. Magtudredningens bind om 'informationssamfundet',²¹ som – i forlængelse af Manuel Castells' teori om 'netværkssamfundet',²² og den hertil hørende tese om en selvberørende 'netværkslogik' – gør informationsteknologien til den overordnede drivkraft i samfundsudviklingen: den antages af egen, indre drift at skabe uomgængelige, objektive realiteter, som determinerer den videre kultur- og samfundsudviklings mulighedsbetingelser. Hertil kommer, at teknologien også i sine konkrete operationer udstyres med autonome ak-

²⁰ Se f.eks. undersøgelsen *Internet. The Mainstreaming of Online Life. Trends 2005*. PEW Internet Project. <http://www.pewinternet.org> (5.12.2005).

²¹ Jens Hoff (red.): *Danmark som informationssamfund*, Århus 2004.

²² Manuel Castells: *The Rise of the Network Society*, Oxford 1996.

tørkvaliteter: computeren forstås således ikke blot som en maskine, som mennesker bruger til bearbejdning af digitaliserede, informationelle data, men som en aktiv producent af *viden*:

I forbindelse med viden er det epokegørende altså, at computere ”tænker” (de udfører processer, der ville have krævet menneskelig tænkning) og anvender viden, lagrer og organiserer viden og producerer viden. I den forstand er informationssamfundet et ikke-informationssamfund, idet det i et vist omfang fritager menneskene for at vide og tænke. Givet at computere i dag er placeret i netværk, bliver konsekvensen, at tænkning, anvendelse af viden og omdannelse af viden sker i netværk. Viden kan spredes og organiseres i netværk, og den tænkning og vidensproduktion, computere ét sted har foretaget, kan indgå i andre computers tænkning, vidensomdannelse og vidensproduktion.²³

En humanistisk tradition ville her sondre mellem *information* (isolerbare, formaliserbare data) og *viden* (en sammenhængende, højt organiseret og refleksiv størrelse, som opstår hos menneskelige individer i samspillet mellem på den ene side en mangefacetteret livshistorisk erfaring, herunder en sensomotorisk forankret ’tavs’ indsigt i verden, og på den anden side en kompleks, sammenhængsskabende bearbejdning og ordning af nye erfaringer og informationer i dialog med samtidens kulturelle betydningshorisont).²⁴ Denne kulturelle kontekst for skabelsen af viden er desuden altid indskrevet i specifikke sociale magtforhold, som understikker hegemoniske relevanskriterier for viden og dennes former.

Men i Magtudredningen reduceres viden til en maskinelt operationaliserbar størrelse, altså i realiteten til information. På denne restringerede forståelsesbaggrund bliver det således nærliggende at lade computeren uddistancere såvel de menneskelige subjekter som diverse konkurrerende organisationer og regulerende institutioner som samfundets centrale aktører og tilskrive computernetværket status af teknisk-neutralt, overgribende samfunds-

²³ Jens Hoff: *op. cit.* s. 337.

²⁴ Se f.eks. fremstillingen i Johan Fjord Jensen: *Det tredje*, Valby 1987.

mæssigt organisationsprincip. Denne subsumtion af samfundsforståelsen under tesen om en selvberørende, teknologisk netværkslogik begrænser i afgørende grad analysens perspektiv, for så vidt som de samfundsmæssige magtdiskurser og interessekampe, som har ledsaget og rammesat udviklingen, formbestemmelsen og implementeringen af den digitale teknologi, ikke reflekteres. Resultatet af disse sociale processer kan derfor heller ikke begribes som udtryk for specifikke samfundsmæssige styrkeforhold, som er principielt foranderlige.

En alternativ, mindre teknologideterministisk betragtningsmåde ville antage, at teknologiudvikling i udgangspunktet er svar på praksisbehov, men at den dernæst indgår dynamisk konditionerende i den videre sociale praksis og kan åbne for muligheder og risici for praksis, som ikke var intenderede eller kunne forudses i udgangspunktet. Selvom teknologien således langt fra i alle henseender udvikler sig i henhold til det menneskelige subjekts eller det menneskelige samfunds formulerede målsætninger, forbliver det ikke desto mindre menneskers individuelle og kollektive valg, der driver den fremad og præger den i specifikke former. Dette grundforhold gælder også, hvis det givne samfund vælger ikke at reflektere teknologiudviklingen som en menneskeskabt og principielt regulerbar størrelse og i stedet underkaster sig den som en fetich. I denne betragtningsmåde kan digitaliseringens sociale og kulturelle perspektiver med andre ord ikke belyses tilfredsstillende med udgangspunkt i teknologiens karakteristika som sådanne, men må søges bestemt, idet teknologien reflekteres som et dialektisk element i den sociale praksis i bred forstand.

I en sådan kritisk, handlingsteoretisk optik er det således en nærliggende tese, at spillet omkring udviklingen, formbestemmelsen og implementeringen af de nye medier er indskrevet i de sociale kampe, som kendetegner omstillingen fra 'fordisme' til 'post-

fordisme'.²⁵ Denne omstilling er begrundet i det stadig stigende pres, som udviklingen i de internationale konkurrencebetingelser siden midten af 1970'erne har øvet på de etablerede institutioner og reguleringsformer i de vestlige lande. Som følge af industrialiseringen af dele af den tredje verden og den skærpede konkurrence fra de østeuropæiske lavtlønslande efter 1989 er såvel arbejdskraftintensiv produktion i almindelighed som industrialismens klassiske masseproduktion til et anonymt marked i særdeleshed blevet problematiske som fremtidige ekspansionsmodeller for erhvervslivet i de rige lande. Hvis den vestlige verden ønsker at bevare sin globale fortrinsstilling med hensyn til konkurrenceevne, velstand og magt, må man med andre ord søge nye veje.

Fra erhvervslivets og de toneangivende politikeres side har der under indtryk heraf været ført en lang og vedholdende kamp mod den 'fordistiske' reguleringsform. Fordismen bragte industrielandene ud af 1930'ernes krise og sikrede årtier med økonomisk fremgang i kraft af dens produktionsstrukturelle fokus på masseproduktion, dens bredt anlagte classesamarbejde i form af et kollektivt aftalesystem, samt dens omfattende velfærdsstatslige regulering og omfordeling af ressourcer. Men denne samfundsmodel gælder i dag for det avancerede erhvervslivs strategier og disses politiske forbundsfæller som en forhindring for den omstilling, som skal sikre den vestlige verdens fortsat privilegerede position og kontrol med broderparten af klodens goder. Nøgleordet for de forskellige forestillinger om en 'postfordistisk' regulering af moderne samfund er 'fleksibilisering': idealet er en decentral, netværksorganiseret, højteknologisk produktionsstruktur, der ikke har den uniforme masses konsum som fokuspunkt, men derimod orienterer sig efter det frisatte, identitetssøgende individs behov og

²⁵ Se hertil Joachim Hirsch: *Vom Sicherheitsstaat zum nationalen Wettbewerbsstaat*, Berlin 1998.

smagspræferencer, og som er i stand til at omstille sig i takt med de løbende udsving i disse præferencer.

Presset i retning af en fleksibiliseret, postfordistisk reguleringsform har omfattende implikationer for fordismens sociale interessekonstellationer og institutionaliserede kompromiser, som i vid udstrækning fortsat udgør etablerede realiteter i de moderne velfærdssamfund. Dette gælder ikke mindst på arbejdsmarkedet, hvor erhvervslivets krav om at kunne anvende arbejdskraften fleksibelt i forhold til de skiftende markedsbehov kolliderer med det kollektive aftalesystem og fagbevægelsens interesse i at sikre medlemmerne rimelige, ensartede og kalkulerbare løn- og arbejdsvilkår. Især i de højteknologiske brancher har arbejdsgiverkravene kunnet alliere sig med ønsker hos især veluddannede medarbejdere om at kunne tage individuelle hensyn i arbejdstilrettelæggelsen, og resultatet er i disse brancher blevet en vidtgående udviskning af den fordistiske produktionsforms klare skel mellem arbejde og fritid og en bevægelse bort fra det kollektive system og hen imod individuel forhandling af løn og arbejdsvilkår.

Det ligner umiddelbart en proces, hvor alle vinder: arbejdsgiveren får sin fleksible arbejdskraft, og medarbejderen opnår sit individuelle råderum. Men hvad der således kan synes uproblematisk og attraktivt for den enkelte, højt kvalificerede og efterspurgte medarbejder, kan i et større perspektiv føre til omfattende forskydninger i de sociale styrkeforhold. Hvis fleksibiliseringen gennemføres på markedets vilkår, implicerer det nødvendigvis, at fagbevægelsen svækkes og ikke længere vil være i stand til at sikre de mindre ressourcestærke anstændige løn- og arbejdsvilkår. På lidt længere sigt vil en sådan forandring af styrkeforholdene også smitte af på den politiske vilje til organiseret social solidaritet, og den velfærdsstatslige omfordeling vil blive neddroset.

I princippet er der ikke noget til hinder for, at en postfordistisk omstilling af f.eks. det danske samfund kunne gennemføres

under bibeholdelse af et stærkt element af organiseret social solidaritet, hvis det skete i et samarbejde mellem virksomhederne og fagbevægelsen, som tilstræbte at afbalancere fleksibilisering og kollektive, solidariske aftaler i forhold til hinanden. Men fagforeningerne synes generelt ikke at have kendt deres besøgstid, og styrkeforholdene i vækstbrancherne har derfor udviklet sig markant i virksomhedernes favør – og dermed til gunst for en omstilling uden hensyn til social solidaritet. Der pågår således aktuelt en vidtgående spaltning af de rige samfunds befolkninger i globaliserings vindere og tabere – og den markedsdominerede omstilling af kvalifikationskravene og reguleringsformerne i retning af en fleksibel, højteknologisk postfordisme er den centrale motor i denne proces. Med andre ord er den aktuelt dominerende diskurs om ”videnssamfundet” udtryk for en social og kulturel magtkonstellation, hvis hegemoniske relevanskriterier for viden privilegerer højteknologiske vidensformer, mens vidensformer knyttet til manuelle arbejdsprocesser marginaliseres.

De digitale medier har som sådanne et bredspektret anvendelsespotentialer; men deres hastige avancement til samfundsmæssig spidsteknologi skal forstås på baggrund af deres specifikke anvendelighed i den globale konkurrences og den socialstrukturelle og kulturelle fleksibiliserings regi – altså på baggrund af dens egnethed som strategisk ressource i en markedsdomineret postfordistisk omstillingsproces. Ud over det nødvendige, fleksibelt omprogrammerbare produktionsudstyr stiller den digitale teknologi kommunikationsmuligheder til rådighed for erhvervslivet og den statslige regulering, som med hensyn til hastighed, geografisk rækkevidde og kapacitet til informationsbearbejdning repræsenterer et kvantespring i forhold til tidligere kommunikationsteknologier, og som derfor imødekommer den postfordistiske omstillings strategiske behov for hurtig adgang til vidensressourcer, for fleksible kommunikationsmuligheder og for sammenkobling af virk-

somheder i netværk, som kan kommunikere intenst og effektivt over store afstande.

Endvidere udgør computeren, Internettet og mobiltelefonen centrale ressourcer i skabelsen af et nyt, omsiggribende livsmønster i de moderne samfund. Fordismens klare, cykliske opdeling af dagen i arbejde og fritid og den klassiske hierarkiske organisering af arbejdsprocessen er i mange brancher i fuld gang med at blive afløst af mere flydende grænser mellem arbejde og fritid, et permanent accelererende tempo samt en højere grad af ansvarliggørelse af den enkelte medarbejder og integration af dennes individuelle, kreative kompetencer i arbejdet. De nye medier byder på en infrastruktur, som åbner for en fleksibiliserende omorganisering af livsformen, giver mulighed for at arbejde hjemme og for, at man fleksibelt og tidsøkonomisk kan vedligeholde det personlige netværk – også uden at forlade arbejdet. I det hele taget faciliterer medierne en koordinering af individernes daglige gøremål i henhold til de postfordistiske markedskrav, og de bidrager således til at muliggøre det totaliserende greb om medarbejderens individualitet, som arbejdsgiverne efterhånden har tilkæmpet sig, og som implicerer, at alle medarbejderens psykiske og tidsmæssige ressourcer til enhver tid forventes at stå til rådighed for virksomheden. Ikke mindst i de 'videnstunge' brancher gør denne udviklingstendens medarbejdernes arbejdsliv til en prekær balanceakt mellem virksomhedens krav om et altopslugende engagement og den individuelle, identitets- og velfærdstruende udbrænding.²⁶

Som nævnt er det endvidere en udvikling, der skaber nye skel i befolkningen, og som truer med at trække tæppet væk under den organiserede sociale solidaritet. Det er i dag ikke mindst den veluddannede middelklasse, der ser den nye medieteknologi som

²⁶ Se f.eks. analysen hos Richard Sennett: *Det fleksible menneske*, Højbjerg 1999.

central ressource for sine egne sociale opstigningsambitioner.²⁷ Disse ønsker om advancement og forbrugsudvidelse hos den veludannede del af befolkningen fusionerer med hightech-industriens ønsker om højnet omsætning samt med statens strategiske bestræbelser på at sikre nationens konkurrenceposition på verdensmarkedet. Denne samordning af forskellige, fremtrædende sociale interesser med den digitale teknologi som omdrejningspunkt resulterer i, at en bestemt type fortolkning af de digitale mediers samfundsmæssige potentialer opnår en helt dominerende position på bekostning af andre muligheder og hensyn. For den hegemoniske koalition af fremadstræbende middelklasse, ekspansiv hightech-industri og strategisk planlæggende stat implicerer varetagelsen af egne interesser ganske enkelt, at samfundet som helhed skal transformeres i retning af en markedsdomineret postfordisme.

Det er illustrativt for denne koalitions aktuelle styrkeposition, at dens dagsorden og udviklingsperspektiv for samfundet helt ind i en uafhængig, videnskabelig magtudredning uden videre kan gælde som neutrale fremskrivninger af indiskutable nødvendigheder. Herved ignoreres, at hele spørgsmålet om den postfordistiske omstillings præmisser og former er gennemtrængt af sociale og kulturelle konflikter, samt at omstillingens aktuelle former har klare samfundspolitiske implikationer, for så vidt som de medfører en systematisk fremadskridende spaltning af samfundet i vindere og tabere. Spaltningen beror ikke mindst på, at store dele af befolkningen mangler uddannelsesmæssige forudsætninger for at honorere de højteknologiske branchers krav til kvalifikationer og arbejdstempo. Hertil kommer, at mange af livshistoriske grunde heller ikke er i stand til – eller for den sags skyld villige til – at tilpasse sig det hertil hørende, opspeedede livsmønster, hvor identifikation med arbejdet har forrang for alt andet. Den markedsdomi-

²⁷ Se også Klaus Schönberger: „Der Mensch als Maschine“, 2001, <http://www.linksnet.de/artikel.cfm?id=216> (3.4.2001).

nerede, højteknologiske postfordisme rummer således ringe udsigter til et værdigt liv for disse befolkningsgrupper. Som nævnt er der endvidere stærke indicier for, at heller ikke vinderholdet til syvende og sidst har noget godt liv på disse præmisser.²⁸

STYRKEFORHOLD I CYBERSPACE

I modsætning til Magtudredningens afpolitiserende teknologideterminisme vil den teknologiske udvikling i nærværende fremstilling som nævnt blive betragtet som et dialektisk element i den sociale praksis, og de digitale mediers hastige udvikling til samfundsmæssigt førende teknologi vil, som det ligeledes er fremgået, blive anskuet som et specifikt udtryk for en kompleks, sociokulturelt og samfundspolitisk rammesat teknologisk moderniseringsproces. Som det gælder for alle moderniseringsprocesser, har den derfor også en dobbeltkarakter: den åbner for en række nye muligheder, men den indebærer samtidig opkomsten af nye risici. Det er imidlertid ikke teknologien selv, der afgør, hvilke af disse principielle muligheder og risici der bliver til realitet – dette afhænger helt af de valg, vi som individer og som samfund træffer med hensyn til anvendelse af teknologien. Dette synspunkt skal konkretiseres i det følgende i en diskussion af, hvilke potentialer og risici den aktuelle medieudvikling rummer for et demokratisk offentlighedsperspektiv. Men først skal nogle centrale begreber præsenteres.

Det er et grundtræk ved den sociale praksis i moderne samfund, at den til enhver tid er præget af interessekonflikter og stridende aktører, samt at den er gennemtrængt og konditioneret af historisk specifikke – og skiftende – sociale og kulturelle diskur-

²⁸ Jf. Richard Sennett: *op. cit.* Se også Peter Glotz: *Die beschleunigte Gesellschaft*, München 1999 og Zygmunt Bauman: *Globalisering*, Kbh. 1999.

ser. Den sociale praksis er således karakteriseret ved et overgribende, konfliktuelt samspil mellem *marked* (formel, pengemedieret social interaktion), *stat* (magtreguleret, hhv. formalretligt medieret, social interaktion) og *civilsamfund* (kommunikativt medieret social interaktion, som reflekterer det almene vel), idet disse medieringsformer forstås som modernitetens overordnede former for institutionalisering af social handlen. Den sociale praksis er i sin helhed scene for løbende territoriekampe – henholdsvis kampe om det diskursive hegemoni – mellem disse institutionaliseringsformer, idet nogle sociale kontekster og aktører primært trækker på markedets principper, andre på statens og atter andre på det civile samfunds.

Det er en central pointe i denne forståelse af marked, stat og civilsamfund som institutionaliseringsprincipper for social handlen, at man undgår at fiksere diskussionen til det socialgeografiske spørgsmål om, *hvor* en given praksis udspiller sig, og i stedet kan begribe social praksis – hvad enten den udspiller sig i en privat virksomhed, i den offentlige forvaltning eller i en græsrodsbevægelse – som en blandet proces, der hyppigt trækker på en flerhed af institutionaliseringsformer, hvis indbyrdes vægtning eller styrkeforhold er det interessante. Det afgørende spørgsmål bliver således i stedet, *hvordan* aktørerne i denne praksis reflekterer sig selv og bringer sig i forhold til samfundet som helhed – altså om den givne praksis i sin udfoldelse er domineret af hensynet til monologiske særinteresser, af en formel legalisme eller af en dialogisk selvforståelse, som forpligter sig på almenvellet som diskursiv ramme. Almenvellet forstås her ikke som en størrelse, som kan defineres en gang for alle, men netop som en 'diskursiv ramme', inden for hvilken vi strides dialogisk, i fredelige former og i anerkendelse af, at vi på tværs af interesseforskelle og uenigheder har væsentlige, fælles anliggender. Det er i denne terminologi kun, når individers og grupperes praksis forholder sig til almenvellet som diskursiv ramme, at den kategoriseres som civilsamfundsmæssig.

Modernitetens konfliktualitet henter ikke blot sin dynamik fra disse institutionaliseringsformers indbyrdes forskellighed, men også fra det forhold, at markedets og statens formelle medieringsformer historisk har demonstreret en ekspansiv tendens. De øver derfor et permanent pres på hinanden såvel som på den civilsamfundsmæssige, kommunikative interaktions råderum, og der kan således – som Habermas har begrebsliggjort det med sin koloniseringsmetafor²⁹ – historisk noteres en tendens til, at det samfundsmæssige samkvem i tiltagende grad formidles af pengetransaktioner og lovgivning. Når de formelle medieringsformer ekspanderer, sker det på den offentlige, demokratiske debats bekostning; men tendensen er hverken entydig eller irreversibel: der opstår løbende civilsamfundsmæssige modbevægelser, som undertiden opnår en styrkeposition, som sætter dem i stand til at trænge penge- og magtreguleringen tilbage på det givne felt. Det civile samfund er endvidere i sig selv en modsætningsfyldt størrelse, al den stund det er hele den offentlige debats spektrum af stridende positioner, der trækker på dets medieringsform, den kommunikative interaktion.³⁰

Som vi har set ovenfor, har udviklingen, formbestemmelsen og implementeringen af de digitale medier været sammenvævet med en markedsdomineret omstilling af samfundet fra fordistiske til postfordistiske reguleringsformer. Men medierne repræsenterer endvidere i dette mere almene perspektiv et nyt *praksis- og erfaringsrum*, et nyt delområde af den sociale praksis, og som al anden social praksis er også dette område gennemtrængt af det generelle brydningsforhold mellem institutionaliseringsformerne marked, stat og civilsamfund. De nye mediers praksisrum er med andre ord dybt integreret i almene samfundsmæssige konflikter og interes-

²⁹ Jf. Jürgen Habermas: *Theorie des kommunikativen Handelns*, Bd. 1-2, Frankfurt am Main 1981.

³⁰ Se også Jean Cohen & Andrew Arato: *Civil Society and Political Theory*, Cambridge 1992.

semodsætninger med hensyn til, hvilke principper der fremover skal være dominerende i kultur- og samfundsudviklingen.³¹

Dette grundforhold kan anskueliggøres ved hjælp af et kortfattet historisk rids.³² Internettet opstod som svar på militære kommunikationsbehov og var således i udgangspunktet statsligt initieret og finansieret. Efterhånden blev det også stillet til rådighed for bibliotekerne og for den ikke-militære forskerverden, som brugte det til udveksling af forskningsresultater og dannelse af samarbejdsnetværk. Men fra 1980'erne begyndte også decentrale, frivillige græsrodsinitiativer af mere eller mindre subkulturel karakter at udfolde sig på nettet i selvorganiserede, interaktive gruppekommunikationssystemer.³³

Dette skattefinansierede offentlige rum for statslige og civilsamfundsmæssige aktører blev imidlertid fra 1993 og fremefter genstand for en veritabel koloniseringsproces, hvor markedsaktører trængte ind og etablerede sig i en stadig mere dominerende position. Underholdningsindustri, software-virksomheder og tele-selskaber begyndte fra dette tidspunkt at gå sammen om at udbyde adgang til nettet med tilhørende underholdningstilbud (online-spil, film, TV-kanaler). I modsætning til den kollektive, medlemsbase-rede netadgang, som de civilsamfundsmæssige netværk var bygget op omkring, var der her tale om en individuel, privat tilslutning på markedsvilkår til private firmaers servere, og denne form vandt hurtigt stor udbredelse på den kollektive, selvorganiserede forms bekostning.

³¹ Det er symptomatisk, at Magtudredningen i sin totaliserende, teknologibestemte netværksoptik fraskriver disse sondringer og de hertil hørende konflikter mening i 'informationsfundet'; jf. Jens Hoff: *op. cit.* s. 339f.

³² For en mere udførlig redegørelse henvises til Jens F. Jensen (red.): *Internet, World Wide Web, Netværkskommunikation*, Aalborg 1999 og Tor Nørretranders: *op. cit.*

³³ Se f.eks. Howard Rheingold: *The Virtual Community*, New York 1993.

Denne kommerialisierungsproces skyldtes dels, at markedsaktørerne på grund af reklamefinansiering og en overflod af risikovillig kapital kunne levere Internet-adgangen billigere end de decentrale netværk, dels at der med World Wide Web (WWW), som fra 1993 og fremefter blev den helt dominerende indgang til Internettet, opstod nye krav til serverfaciliteter og programmørkvalifikationer, som de fleste selvorganiserede netværk havde svært ved at honorere. Den nye teknologi var meget brugervenlig og bød i form af kombinationen af hypertext, grafisk brugerinterface, digital repræsentation af alle medier samt computernetværk på muligheder, som de hidtidige, lineær-tekstuelle kommunikationsformer på Internettet ikke rummede; men på produktionssiden var den altså samtidig både dyr og vanskelig at håndtere og førte derfor til en stærk hierarkisering af mulighederne for at tilbyde Internet-adgang. I dag er der for længst udviklet software, som har løst disse problemer, men i den mellemliggende periode har de kommercielle udbydere tiltrukket sig langt størstedelen af netaktiviteten, mens de oprindelige, selvorganiserede netværk er blevet marginaliseret.

Der har fra midten af 90'erne endvidere kunnet iagttages en forskydningstendens i typen af fællesskabsdannelser på nettet. Mens de selvorganiserede netværks fællesskaber voksede op nedefra og var bestemt af deltagernes egne, aktivt formulerede livsverdensmæssige interesser, er der i regi af de kommercielle netudbydere tale om bestræbelser på at konstruere konsumfællesskaber, hvor individerne på basis af overvågning af deres netadfærd italesættes oppefra, som medlemmer af prædefinerede marketingsmålgrupper, og herefter søges geledet ind i et livsstilsfællesskab bestemt ved smagspræferencer. Tendensen er endvidere, at markedsudbydere tilbyder hele 'pakker', således at en webportal både rummer kommercielle tilbud, underholdning, nyheder, informati-

onsmuligheder, e-mail og chatfora – alt sammen for at skabe identifikation og holde på kunderne.³⁴

Jodi Dean drager den konsekvens af udviklingen, at hun fraskriver Internettet ethvert potentiale som forum for demokratisk, politisk reflekterende offentlighed. I hendes analyse er Internettet i dag overgribende bestemt ved at være den globale, kapitalistiske økonomis infrastruktur, dens ”materielle basis”. De reguleringer, protokoller og matricer, som ligger til grund for realitetskonstruktionen på nettet, er først og fremmest indrettet på at skabe forbrugertillid og sikre kommercielle transaktioner, og disse specifikke markedspræmisser for interaktion gælder for enhver form for deltagelse på nettet. Civilsamfundsmæssig deltagelse bliver ifølge denne analyse uvægerligt suget ind i underholdnings- og reklameindustriens malstrøm og integreres dermed i den ”kommunikative kapitalisme”.³⁵

En så totaliserende forfaldshistorie, som Dean fortæller, forekommer der dog ikke at være tale om. Som vi skal vende tilbage til senere, er der fortsat en mangfoldighed af decentrale netværk, græsrodder, NGO’er, kunstnere og andre civilsamfundsaktører, der via egne websites, blogs og fælles domæner betjener sig flittigt af Internettet på egne præmisser, ligesom bibliotekerne, den uafhængige presse, universiteterne og det ikke-kommercielle forskersamfund, samt statslige myndigheder betragter det som et selvfølgeligt og uundværligt arbejdsredskab og til dels er repræsenteret med egne portaler. Men markedsaktørernes voldsomme ekspansion kan ikke desto mindre give anledning til kritisk eftertanke, for den er i

³⁴ Jf. Max Bruinsma: *Deep Sites. Intelligent Innovation in Contemporary Web Design*, London 2003, s. 126ff. samt Gerhard Lukawetz: *Online Communities als Demokratisierungsagenten und Marketingsparadigmata*, Wien 1999, <http://www.mediaclan.at> (6.4.2001).

³⁵ Jodi Dean: “Kommunikativ kapitalisme: Hvorfor nettet ikke er den offentlige sfære” in *GRUS* nr. 67, 2002.

videre forstand en indikator på udviklingen i de sociale styrkeforhold i det virtuelle praksisrum, og den dominerende position, som markeds kræfterne har erobret siden 1993, virker således rammesættende for civilsamfundsmæssige initiativers muligheder for at opnå opmærksomhed på nettet.

Denne koloniseringstendens styrkes yderligere af det forhold, at kun den, der i udgangspunktet – i ‘real life’ – råder over store ressourcer til annoncering, er i stand til at slå sit navn fast på nettet, og når dette mål er nået, vil opmærksomheden udmønte sig i høj prestige, som vil gøre det attraktivt for andre aktører at oprette links til denne website, som således vil få endnu mere opmærksomhed. Denne mekanisme understøttes endvidere af søgemaskinerne, hvis popularitetsindex’er eftertrykkeligt demonstrerer, at nogle sites er mere centrale end andre. En etableret prestige-position bliver på denne måde løbende bekræftet og opskrevet, mens det omvendt bliver mere og mere vanskeligt for nye initiativer – hvad enten de er politiske, kunstneriske eller kommercielle – at opnå opmærksomhed på nettet. På grund af disse konkurrencebetingelser er den frie og lige mulighed for at gøre sig gældende med andre ord mere formel end reel.

Hertil kommer, at etablerede kommercielle magtpositioner i dag forsvares med en ildhu, som er historisk ny. Som den amerikanske jurist Lawrence Lessig har argumenteret for i forbindelse med den copyright-krig, der for tiden raser mellem kommercielle rettighedshavere og fildelere, er perspektivet i kulturindustriens ekspansive og strengt legalistiske interessevaretagelse, at samfundets fælles kulturgods og de hverdagspraktiske, æstetiske og kulturelle skabelsesprocesser forvandles til privatejendom, og at samfundets livsverdensmæssige kreativitet og fornyelsesevne dermed

begrænses og beskadiges.³⁶ Vi har her blot at gøre med et eksempel på det generelle træk ved 'videnssamfundet', at al potentielt kommercialiserbar viden fra samfundets kollektive vidensreservoir søges eksproprieret, patenteret som privat 'intellektuel ejendom' og således gjort til vare.³⁷

Som vi skal vende tilbage til i næste afsnit, har der ikke desto mindre i de senere år været tale om en vis revitalisering af den politiske interesse på Internettet – dels i regi af de globaliseringskritiske bevægelser og beslægtede, decentrale politiske og kunstneriske initiativer, dels som direkte reaktion på de globale, politiske konsekvenser af terrorangrebet på USA den 11. september 2001, herunder ikke mindst den amerikanske regerings ekspansive, voldelige konfliktregulering og dramatisk skærpede overvågningsaktivitet i tiden derefter.³⁸ Desuden udfolder der sig i regi af hackerkulturen en vedholdende modstandskamp mod kommercialiseringen af cyberspace; og det relativt nye fænomen 'weblogs' har på få år opnået en prominent position som ikke-kommerciel ramme om forskellige typer af kommunikativ, livsverdensmæssig udveksling på nettet – herunder kritisk diskussion af politiske temaer. På trods af markedsdominansen og de tiltagende statslige interventioner er Internettet således fortsat tillige en dynamisk kampplads for en mangfoldighed af stridende civilsamfundsmæssige positioner og bevægelser.

³⁶ Se hertil Lawrence Lessig: *Free Culture*, New York 2004, <http://www.free-culture.cc/> samt Henrik Kaare Nielsen & Søren Pold: *Kulturkamp.com. Mellem åbne værker og intellektuel ejendomsret*, Arbejdsrapport nr. 9 fra Center for Digital Æstetik-forskning, Aarhus Universitet, 2005.

³⁷ Jf. Joachim Hirsch: "Wissen und Nichtwissen: Anmerkungen zur "Wissensgesellschaft"", in Oliver Brüchert & Christine Resch (red.): *Zwischen Herrschaft und Befreiung*, Münster 2002.

³⁸ Se også Richard Kahn & Douglas Kellner: *op. cit.*

NETTET SOM FORUM FOR DELOFFENTLIGHEDER

Som pointeret er det netop i muligheden for decentral 'many to many'-kommunikation, de nye mediers egentlige nyhedskvalitet ligger, og det er således også her, deres eventuelle, nye perspektiver for politisk kommunikation og demokratisk deltagelse skal søges. Internettet byder i denne henseende på en infrastruktur, som civilsamfundsmæssige aktører lige fra det lokale til det globale niveau kan betjene sig af til intern og indbyrdes kommunikation, til udadvendt offentlighedsarbejde, til koordinering af kampagner og aktioner, til organisering af masseprotester via e-mail, m.m. Der er her tale om politiske praksissammenhænge, som opererer såvel i cyberspace som i 'real life': det fælles udgangspunkt er ambitionen om at forandre forhold i 'real life', men det virtuelle rum spiller en vigtig rolle som udadvendt offentlig platform og som identitetsskabende fælles praksisrum indadtil. Det forbliver dog 'real life'-relationerne, der udgør bevægelsernes identitetsmæssige omdrejningspunkt, mens det virtuelle fællesskab først og fremmest fungerer som supplement hertil.³⁹

I regi af sådanne praksissammenhænge kan cyberspace således på én gang tjene til at kompensere for det moderne hverdagslivs tiltagende mangel på urbane rum, der er indrettet på offentlig, kommunikativ interaktion mellem samfundsborgere,⁴⁰ og danne ramme om skabelsen af kommunikative kredsløb og praksissammenhænge, som transcenderer det geografiske rums grænser og i

³⁹ Se også Keith N. Hampton: "Networked Sociability Online, Offline" in Manuel Castells (red.): *The Network Society. A Cross Cultural Perspective*, Cheltenham 2004, samt Craig Calhoun: "Community without Propinquity Revisited: Communications Technology and the Transformation of the Urban Public Sphere" in *Sociological Inquiry* Vol. 68, No. 3, 1998. Jf. Også Achim Brunnengräber: "New Global Opposition" in Oliver Marchart & Rupert Weinzierl (red.): *Stand der Bewegung?*, Münster 2006.

⁴⁰ Se hertil Richard Sennett: *Uses of Disorder: Personal Identity and City Life*, London 1996.

princippet rummer perspektiver for udviklingen af et globalt civilsamfund. Mange af de internationalt opererende NGO'ers brug af Internettet kan indplaceres i dette perspektiv; ATTAC-bevægelsen, World Social Forum, de mexicanske zapatister samt diverse markedskritiske 'anti-corporate' og 'anti-branding'-bevægelser er ligeledes fremtrædende eksempler på en brug af Internettets muligheder, som integrerer virtuel offentlig interaktion og aktiv samfundsborgerdeltagelse i 'real life', og som netop formår at få de to praksisformer til at stimulere hinanden.⁴¹

Internettets muligheder som ramme om modoffentligheder benyttes altså af en broget mangfoldighed af politiske subkulturer og græsrodsbevægelser, og også kunstnergrupper, dele af hackerkulturen og aktivistiske kulturkritiske grupper arbejder med nettet i praksisformer, som har til hensigt at skabe kritisk offentlig refleksion. Denne type civilsamfundsmæssig brug af Internettet som led i nye, decentralt kommunikerende politikformer udgør et heterogent og uoverskueligt felt, men der er tale om deltagelsesformer, som udnytter nettets egentlige, nybrydende potentialer, og de må forventes at være kommet for at blive. Deres appel til deltagerne udgår ikke mindst fra det forhold, at de i modsætning til de hierarkiske partier og parlamentariske institutioner tilbyder individet mulighed for hurtigt at blive en fuldgældig, aktiv deltager og for at øve umiddelbar indflydelse i et praksisrum af principielt global rækkevidde.

Svagheden ved disse deltagelsesformer er dels, at de ikke er legitimeret af et formelt demokratisk mandat, dels – og ikke mindst – at de vil tendere til at fragmentere den offentlige kommunikative interaktion. Internt i de decentrale netværk udfolder

⁴¹ Se f.eks. Jeffrey S. Juris: "Networked Social Movements" in Manuel Castells: *The Network Society. A Cross Cultural Perspective*, Cheltenham 2004, samt Thomas Olesen: "Zapatistas online? Internettet og transnational solidaritet" in *GRUS* nr. 66, 2002.

der sig en ofte eksemplarisk, demokratisk dialog, som er sagsorienteret, og som bearbejder konflikterfaringer i en løbende refleksiv læreproces, hvorved holdningerne nuanceres, og identiteten og fællesskabsfølelsen styrkes. Men som en dialektisk konsekvens af denne integration af identitetsarbejde og politisk engagement vil de udadtil ofte fremstå som monologiske forfægtere af et budskab, som a priori tilskrives forrang for ethvert andet hensyn. Hvis Internettet som civilsamfundsmæssigt praksisrum ikke blot skal tjene til diverse deloffentligheds partikularistiske selvfremsstilling, må disse deloffentligheder derfor finde ud af også at bruge Internet-mediet til at etablere fælles fora, gå i clinch med hinanden og diskutere på tværs af de etablerede, identitetsstiftende grænsedragninger.

Ud af sådanne konflikter og læreprocesser vil der med tiden kunne vokse en ny politisk kultur frem på Internettet, som på én gang er universalistisk og forskelsværdsettende, og som derfor er i stand til at reflektere almenvellet hinsides partikulære netværksidentiteter og hertil knyttede særinteresser. Men det er en udvikling, som aktørerne selv må initiere: det sker ikke automatisk i kraft af Internet-mediet selv – nærmere tværtimod. Internettets åbning af muligheden for at omgå den etablerede offentligheds hierarkiserende, vurderende og selekterende institutioner (partier, forlags-, fjernsyns- og dagbladsredaktører, etc.), som virker umiddelbart attraktiv og har bidraget til at højne den civilsamfundsmæssige deltagelse, rummer nemlig samtidig en risiko for marginalisering af almenhedens perspektiv og forpligtetheden på at forholde sig til den fælles historiske erfaring og den offentlige opinions forskellige, mere eller mindre institutionaliserede, fortolkninger heraf. En sådan udvikling vil implicere tab af fælles politisk kultur og væsentlige offentligheds kvaliteter i den sociale interaktion, og det vil derfor være en vigtig opgave for de fremsynede civilsamfundsmæssige aktører aktivt at imødegå tendenser til at negligere almenvellet som diskursiv ramme.

Internettets særlige mediale muligheder fungerer således endog særdeles produktivt for de politiske deloffentligheder på disses egne præmisser, mens nettet endnu ikke er blevet taget i anvendelse af deloffentlighederne som medie for alment, tværgående offentligt ræsonnement. Ikke desto mindre synes det at være i forlængelse af sådanne identitetsstiftende, virtuelle og 'real life'-fællesskabers praksis, at Internettets mulige rolle som formidler og fornyer af den almene offentlige debat i givet fald vil skulle tage form.

I hvert fald er der ikke meget, der tyder på, at en frugtbare og perspektivrig demokratisk dialog mellem borgere på Internettet kan udfolde sig i form af rent virtuel kommunikation, altså uden kobling til politisk 'real life'-praksis og den fælles erfaringsdannelse og gensidige forpligtethed, som udspringer heraf. Således viser flere analyser af Internet-debatter, at deltagelsen hyppigt domineres af Tordenskjolds soldater, og at disse som hovedregel ikke indlader sig på egentlig demokratisk dialog, men derimod bruger nettet til kundgørelse af monologiske statements.⁴² Undersøgelser af amerikanske forsøg med lokalt demokrati på nettet kommer til lignende resultater,⁴³ og heller ikke en analyse af kommunikationen i et udvalg af politiske newsgroups – altså mere afgrænsede og specifikt interessebetonede virtuelle diskussions-sammenhænge – finder tilstrækkeligt belæg for, at disse grupper udgør en egentlig politisk offentlighed. I stedet for dialogorienteret, kritisk refleksion er deres kommunikation overvejende præget af kortfattede udvekslinger af monologiske synspunkter, og delta-

⁴² Jf. Jakob Linnaa Jensen: *Den digitale demokratiske dialog*, Århus 2003 samt Lars Torpe m.fl.: *Demokrati på nettet*, Aalborg 2005.

⁴³ Jf. Howard Rheingold: *op. cit.* s. 268ff.

gerne skænker hovedsagelig deres opmærksomhed til ligesindede.⁴⁴

Rent virtuelle politiske diskussionsammenhænge synes således snarere at animere til deltagelse i regi af rollen som varetager af særinteresser end i regi af den universalistisk reflekterende samfundsborgerrolle.⁴⁵ Elementer til forklaring af dette forhold kan findes i nogle af de almene karakteristika ved det virtuelle praksisrum: den restringerede, næsten modstandsløse sanselighed i det virtuelle møde lægger snarere op til ekspansiv projektion af egne ønsker og meninger end til møjsommeligt, reflekterende beskæftigelse med modpartens synspunkter som – potentielt fornuftige – udtryk for legitime interesser. Man kunne endvidere antage, at det netop er 'fjernværet'⁴⁶ og den heraf følgende mulighed for anonymitet i deltagelsen, der for mange udgør attraktionsværdien i denne type politisk kommunikation, og at denne rammesætning i sig selv giver næring til konsumentens uforpligtede, selvcentrerede praksisform: man kan jo bare klikke sig ud igen, når kommunikationen ikke passer én længere.

Det centrale forklaringselement er dog formentlig, at man i den rent virtuelle kommunikation ikke er *anvist* på hinanden. Hverken i fysisk-rumlig, kropslig, ressourcemæssig eller social forstand binder denne kommunikationsform deltagerne sammen i kredsløb, som implicerer gensidigt ansvar, gensidig tillid og nødvendigheden af i fællesskab at få tingene til at fungere. Derfor udvikler der sig i regi af den rene netkommunikation typisk heller ikke den fælles parathed til at anerkende hinandens synspunkter og eksistensberettigelse, søge enighed, indgå kompromiser og reflek-

⁴⁴ Jf. Anthony G. Wilhelm: "Virtual Sounding Boards: How Deliberative Is Online Political Discussion?" in Barry N. Hague & Brian D. Loader: *op. cit.*

⁴⁵ Se også Craig Calhoun: *op. cit.*

⁴⁶ Termen er lånt fra Tor Nørretranders: *op. cit.*

tere inden for almenvellet som diskursiv ramme, som definerer demokratiske samfundsborgeres interaktion.

Man kan på denne baggrund overveje, om Internettet overhovedet egner sig som forum for offentlig meningsdannelse og fælles beslutninger. Flere forskere giver udtryk for skepsis med hensyn til Internettets perspektiver for den overordnede samfundspolitiske debat – dels under indtryk af de ovennævnte erfaringer, dels på baggrund af en indbygget, paradoksal begrænsning i ‘many to many’-princippet: jo flere der ytrer sig i debatten, jo færre vil høre efter – fordi selve mængden af indlæg vil gøre det uoverkommeligt at læse dem og forholde sig til dem. I stedet peges der på lokale, hverdagsforankrede ‘community networks’ som de adækvate fora for den decentrale, civilsamfundsmæssige deltagelse.⁴⁷

Som det er fremgået, ser nærværende fremstilling mulige perspektiver også for den almene offentlige debat og meningsdannelse i de politiske netaktiviteter, som fungerer i et samspil mellem virtuel praksis og ‘real life’-praksis, men som det blev gjort gældende ovenfor, vil dette forudsætte læreprocesser, hvor de forskellige praksisfællesskaber åbner deres respektive, partikulære horisonter og tager livtag med hinanden i forpligtethed på almenvellet som diskursiv ramme. I kraft af en sådan udvikling ville Internettets særlige ‘many to many’-kommunikation kunne opnå status af et væsentligt offentlighedsforum også for den almene, samfundspolitiske debat.

Men det vil i denne henseende ikke kunne erstatte de klassiske massemediers og de parlamentariske foras status som centrale, syntetiserende bearbejdere og fortolkere af den samfundsmæssige konflikterfaring. Internettet vil naturligvis også kunne spille denne rolle, for så vidt som det i vid udstrækning faktisk bruges som tra-

⁴⁷ Se Barry N. Hague & Brian D. Loader: *op. cit.*

ditionelt massemedie; men dets særlige mediale egenskaber og deltagelsesmuligheder rummer, som vi har set, begrænsninger på det samfundspolitiske niveau, som i denne henseende vil henviser det til rollen som supplement til de etablerede offentlighedsformer. Det kunne således få en væsentlig funktion som de 'real life'- og netaktive deloffentligheds artikulatonskanal i forhold til den almene offentlige debat.

Men ved siden af disse positive potentialer rummer de nye medier også faldgruber for den videre udvikling af civilsamfundsmæssige demokratiseringsprocesser og et mere deltagelsesorienteret, deliberativt demokrati. I skikkelse af de kulturindustrielle markedsaktører og den liberalistiske mainstream i det etablerede politiske liv er der stærke kræfter i den aktuelle kultur- og samfundsudvikling, der målbevidst søger at trække individernes identitetsarbejde bort fra almenvellet som diskursiv ramme og henimod særinteresserne og de asociale, umiddelbare lyster som horisont for handlen. Der finder med andre ord en tilspidset kamp sted mellem individet som samfundsborger og individet som konsument, og kampen udspiller sig såvel på den store samfundsmæssige scene som internt i det enkelte individ.

Som tidligere pointeret er det forskydninger i den sociale praksis og ikke den digitale teknologi, der er årsagen til denne accelererende konflikt, men teknologien konditionerer praksis, idet den stiller en specifik type infrastruktur til rådighed. Det er indtil videre især markeds-/konsumentensiden, der har tilegnet sig denne infrastruktur – og dette er næppe tilfældigt, for så vidt som mediehypens løfte om verdens uendelige formbarhed og muligheden for at vælge og vrage associativt efter individuelt for godtbeholdende i informationsmængderne appellerer mere til den lystorienterede konsumadfærd end til den alment forpligtede dialogiske udveksling med andre mennesker og med den fælles historiske erfaring.

Som vi så ovenfor, er de reale styrkeforhold i det virtuelle praksisrum allerede i dag klart i markedskræfternes favør, for så vidt som private udbydere dominerer billedet, og langt størstedelen af aktiviteten på nettet er centreret omkring kommercielle underholdningstilbud samt privat e-mailkommunikation, mens den politiske, civilsamfundsmæssige aktivitet i det store billede er marginal. Hvis den postfordistiske omstillingsproces og den hermed forbundne implementering af de digitale medier fortsætter efter det hidtidige, markedsdominerede mønster, vil den som nævnt bidrage til en almen skærpelse af konkurrencen samt til en stærk acceleration af de samfundsmæssige processer. En sådan udvikling vil ikke blot bidrage til at marginalisere den 'ikke-opkoblede' del af verden yderligere, men vil også i de rige lande udgrænse store befolkningsgrupper, som hverken kvalifikationsmæssigt eller tempomæssigt kan honorere de opspeedede krav på arbejdsmarkedet, og der vil såvel fordelingspolitisk som kulturelt blive tale om tilspidsede konflikter mellem disse 'digitaliserings-tabere' og samme proces' vindere.

Om der bliver tale om forfald eller styrkelse af den demokratiske offentlighed, vil afhænge af disse kampe – af måden, de føres på, af den kollektive politiske erfaringsdannelse, de giver anledning til, og naturligvis af deres udgang – herunder ikke mindst spørgsmålet, hvorvidt det viser sig muligt at samle de hidtidige vinderes og taberes interesser i en kompromisdannelse og i en ny, konsensual forståelsesramme for samfundsudviklingen. I denne proces vil det også blive afgjort, i hvilket omfang de principielle demokratiske muligheder, som de digitale medier rummer, bliver realiseret. En sådan realisering beror ikke mindst på udviklingen af decentrale, hverdagsforankrede politiske bevægelser og erfaringsprocesser, som tager de nye medier til sig og bruger dem offensivt i skabelsen af civilsamfundsmæssige netværk på alle samfundsmæssige niveauer. Der findes allerede en række ansatser hertil i dag – men målt i forhold til de markedsmedierede netværks

omfang og udviklingsstade må de indtil videre karakteriseres som spæde.

Hertil kommer spørgsmålet om den fremtidige udvikling i karakteren og omfanget af den statslige overvågningsaktivitet via Internettet, som er accelereret i takt med de seneste års optrapning af væbnede konflikter og terrorhandlinger på den internationale scene. Disse tendensers videre udvikling kan blive stærkt medbestemmende for netaktive bevægelser og deliberative demokratiseringsprocessers udfoldelsesmuligheder.

Skriftserie
Center for Digital Æstetik-forskning
www.digital-aestetik.dk

Forskningsprojektet Interfacekulturens Æstetik
www.interfacekultur.au.dk

ISBN 87-91810-03-5